The Journal of the Royal Institute of Thailand
Vol. 37 No. 2 April-June 2012

ดวงตราไปรษณียากรและแผ่นตราไปรษณียากรที่ระลึก*

มาโนช กงกะนันทน์
ภาคีสมาชิก สำนักศิลปกรรม
ราชบัณฑิตยสถาน

บทคัดย่อ

ดวงตราไปรษณียากรเกิดขึ้นที่ประเทศอังกฤษเมื่อวันที่ ๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๘๓ โดยเซอร์โรว์แลนด์ ฮิลล์ (Sir Rowland Hill) เป็นสีดำ มีพระฉายาลักษณ์ ด้านข้างของสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรีย กษัตริย์อังกฤษ เรียกว่า เพนนีแบล็ก (Penny black)

สำหรับประเทศไทย สมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช (พ.ศ. ๒๔๐๒-๒๔๗๑) เป็นผู้คิดทำดวงตราไปรษณียากรดวงแรก ซึ่งออกแบบโดยนายวิลเลียม ริดจ์เวย์ (William Ridgway) ส่วนแผ่นตราไปรษณียากรที่ระลึกนั้น (Souvenir Sheet) มีความสวยงาม เหมาะสำหรับการสะสมโดยเฉพาะ แต่นำมาใช้ได้จริงทางไปรษณีย์ มีราคาสูงกว่าดวงตราไปรษณียากรปรกติ ส่วนแผ่นตราไปรษณียากรที่ระลึกนั้นมีความสวยงาม เหมาะสำหรับการสะสมโดยเฉพาะ แต่นำมาใช้จริงทางไปรษณีย์ มีราคาสูงเท่าดวงตราไปรษณียากรปรกติ

คำสำคัญ **: ดวงตราไปรษณียากร แผ่นตราไปรษณียากรที่ระลึก**

พ.ศ. ๒๓๗๙ นายโรว์แลนด์ ฮิลล์ (Rowland Hill) ชาวอังกฤษ ได้เสนอวิธีคิดค่าธรรมเนียมในการฝากส่งจดหมาย โดยถือน้ำหนักเป็นเกณฑ์และกำหนดให้มีมาตรฐานต่อจดหมาย ๑ ฉบับ ต่อ ๑ เพนนี นอกจากนี้ยังได้เสนอให้มีการจัดพิมพ์ดวงตราไปรษณียากรหรือแสตมป์ (Postage Stamp) สำหรับให้ผู้ใช้บริการซื้อไว้เพื่อปิดผนึกบนห่อหรือซองจดหมาย ณ บริเวณมุมบนด้านขวา เพื่อแสดงว่าจดหมายฉบับนั้นได้ชำระค่าธรรมเนียมแล้ว ข้อเสนอได้รับการยอมรับจากรัฐบาลอังกฤษ ประเทศอังกฤษจึงเป็นประเทศแรกที่ได้ปฏิรูปการไปรษณีย์ใหม่ โดยให้ผู้ฝากส่งเป็นผู้ชำระค่าจดหมายล่วงหน้า และดวงตราไปรษณียากรดวงแรกก็ได้อุบัติขึ้น เมื่อวันที่ ๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๘๓ แสตมป์นี้มีราคา ๑ เพนนี มีสีดำ มีพระฉายาลักษณ์ผินพระพักตร์ข้างของสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย กษัตริย์อังกฤษในสมัยนั้น ซึ่งเรียกกันทั่วไปว่า เพนนีแบล็ก (Penny black) นายโรแลนด์ ฮิลล์ นี้ ภายหลังสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรียได้แต่งตั้งให้เป็นขุนนางชั้น บาท (Bath) ตำแหน่งเซอร์ (Sir)

---

* ปรับปรุงจากการบรรยายทางวิชาการในที่ประชุมสำนักศิลปกรรม เมื่อวันที่ ๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

Penny Black

ภาพแสตมป์ดวงแรกของประเทศอังกฤษ Penny Black เป็นภาพพระฉายาลักษณ์ ผินพระพักตร์ข้างของสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรีย กษัตริย์อังกฤษในสมัยนั้น ราคา ๑ เพนนี พ.ศ. ๒๓๘๓ (ค.ศ. ๑๘๔๐)

ภาพแสตมป์ดวงแรกของประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นภาพประธานาธิบดีจอร์จ วอชิงตัน ราคา ๕ เซนต์ พ.ศ. ๒๓๙๐ (ค.ศ. ๑๘๔๗)

สำหรับประเทศไทยเรานั้น ผู้คิดทำแสตมป์ดวงแรกคือ สมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช (พ.ศ. ๒๔๐๒-๒๔๗๑) ส่วนผู้ออกแบบคือนายวิลเลียม ริดจ์เวย์ (william Ridgway) เป็นคนอังกฤษ มีชีวิตอยู่ระหว่าง ค.ศ. ๑๘๓๐-๑๙๐๐ เป็นช่างออกแบบและแกะสลักแม่พิมพ์โลหะให้บริษัทวอร์เตอร์โลว์และบุตร จำกัด [Waterlow&Sons Ltd. (London)] เป็นผู้พิมพ์ ด้วยระบบลายเส้น โดยที่พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ชุมสาย ราชทูตสยามประจำภาคพื้นยุโรปและอเมริกา เป็นผู้ติดต่อว่าจ้างพิมพ์ โดยส่งต้นแบบมาทูลเสนอ สมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช ผู้ก่อตั้งกิจการไปรษณีย์เพื่อทรงวินิจฉัย และทรงอนุมัติพิมพ์ แสตมป์ชุดแรกมีทั้งหมด ๖ ดวง เรียกว่า “ชุดโสฬส” ประกอบด้วย ราคา ๑ โสฬส ๑ อัฐ เสี้ยวซีกหนึ่ง สลึงหนึ่ง และเฟื้องหนึ่ง (ไม่ได้นำออกใช้เพราะส่งมาไม่ทัน) แตกต่างกันราคาละ ๑ สี รูปแบบเป็นลวดลายแบบตะวันตก ไม่มีชื่อประเทศสยาม ส่วนราคาเป็นเลขไทยและอักษรไทยล้วน แม่พิมพ์โลหะของแสตมป์ชุดนี้ยังเก็บรักษาอยู่ที่พิพิธภัณฑ์ตราไปรษณียากรของการสื่อสารแห่งประเทศไทย

ภาพของเซอร์โรว์แลนด์ ฮิลล์ (Sir Rowland Hill) ผู้เสนอวิธีคิดค่าธรรมเนียมชาวอังกฤษ พ.ศ. ๒๓๗๙ (ค.ศ. ๑๘๓๖)

ภาพของสมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช ผู้คิดทำแสตมป์ดวงแรกของไทย พ.ศ. ๒๔๐๒-๒๔๗๑ (ค.ศ. ๑๘๕๙-๑๙๒๘)

ภาพแสตมป์ชุดแรกของไทย “ชุดโสฬส” เรียงตามลำดับจากซ้ายไปขวา
๑ เสี้ยว (๒ อัฐ) ๑ อัฐ ซีกหนึ่ง (๔ อัฐ) ๑ โสฬส สลึงหนึ่ง (๑๖ อัฐ) เฟื้องหนึ่ง (๘ อัฐ)

แผ่นตราไปรษณียากรที่ระลึก (souvenir sheet)

แผ่นตราไปรษณียากรที่ระลึกเป็นแผ่นแสตมป์อย่างหนึ่งมีขนาดเล็ก ออกมาสำหรับการสะสมโดยเฉพาะ รอบ ๆ แสตมป์มักมีการพิมพ์ภาพหรือรายละเอียดประกอบต่าง ๆ เป็นการเพิ่มความสวยงาม

การจัดเรียงแสตมป์ในแผ่นตราไปรษณียากรที่ระลึกมีหลายรูปแบบ เช่น

๑. มีแสตมป์เพียง ๑ ดวงอยู่ส่วนกลางแผ่น

๒. มีแสตมป์แบบเดียวจำนวน ๒ หรือ ๔ ดวง

๓. มีแสตมป์หลายแบบ แบบละ ๑ ดวงในแผ่นเดียวกัน

แสตมป์ในแผ่นตราไปรษณียากรที่ระลึกนี้อาจมีการปรุรู (perforated) หรือไม่ปรุรู (imperforated) ก็ได้ และหลายครั้งมีการออกแผ่นตราไปรษณียากรที่ระลึกทั้งแบบปรุและไม่ปรุพร้อมกัน แผ่นตราไปรษณียากรที่ระลึกนี้สามารถนำมาใช้ได้จริงทางไปรษณีย์ โดยการติดทั้งแผ่นลงบนซองหรือฉีกเอาแสตมป์ออกมา กรณีที่เป็นแบบปรุรู หรือไม่ปรุรู (แต่สูญเสียคุณค่าไป) แต่มูลค่าที่ส่งจะเท่ากับราคาทั้งหมดบนหน้าดวงตราไปรษณียากรเท่านั้น ปรกติไปรษณีย์จะจำหน่ายแผ่นตราไปรษณียากรที่ระลึกในราคาที่สูงกว่าราคาหน้าดวงทุกดวงในแผ่นรวมกัน แผ่นตราไปรษณียากรที่ระลึกเป็นของสะสมที่นิยมมากที่สุดในประเทศไทยในแต่ละชุด จำนวนพิมพ์อยู่ที่หลักแสนดวง ในขณะที่จำนวนพิมพ์แสตมป์อยู่ที่หลักล้านดวง ส่วนของสะสมอื่น ๆ เช่น ซองวันแรกจำหน่ายผลิตจำนวนเพียงหลักหมื่นซองเท่านั้น

ภาพแสตมป์เริ่มต้นของการใช้ภาพแทนพระบรมฉายาลักษณ์ของพระมหากษัตริย์
ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๑ จนถึง พ.ศ. ๒๔๘๗ (ในภาพที่นำเสนอ)

พระบรมรูปทรงม้า ๒๔๕๑

ครุฑกางปีก ๒๔๕๓

ครุฑบิน ๒๔๖๗

พระแท่นมนังคศิลา ๒๔๖๗

พระที่นั่งอนันตสมาคม ๒๔๘๒-๒๔๘๗

พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท
๒๔๘๒-๒๔๘๗

ควายไถนา ๒๔๘๒-๒๔๘๗

พระที่นั่งบางปะอิน ๒๔๘๒-๒๔๘๗

อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ๒๔๘๒-๒๔๘๗

อนุสาวรีย์ปราบขบถ ๒๔๘๒-๒๔๘๗

อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ ๒๔๘๒-๒๔๘๗

อนุสาวรีย์ทหารอาสา ๒๔๘๒-๒๔๘๗

ภาพสุดท้ายเป็นผลงานออกแบบของข้าพเจ้าเองโดยได้ออกแบบและผ่านกระบวนการพิมพ์ของการสื่อสารแห่งประเทศไทยซึ่งเปิดบริการเป็นกรณีพิเศษในวันที่ระลึกของการสื่อสารแห่งประเทศไทย เป็นประจำทุกปี

แสตมป์บนแผ่นตราไปรษณียากรที่ระลึกประเภท ๑ ดวง อยู่ส่วนกลางแผ่น

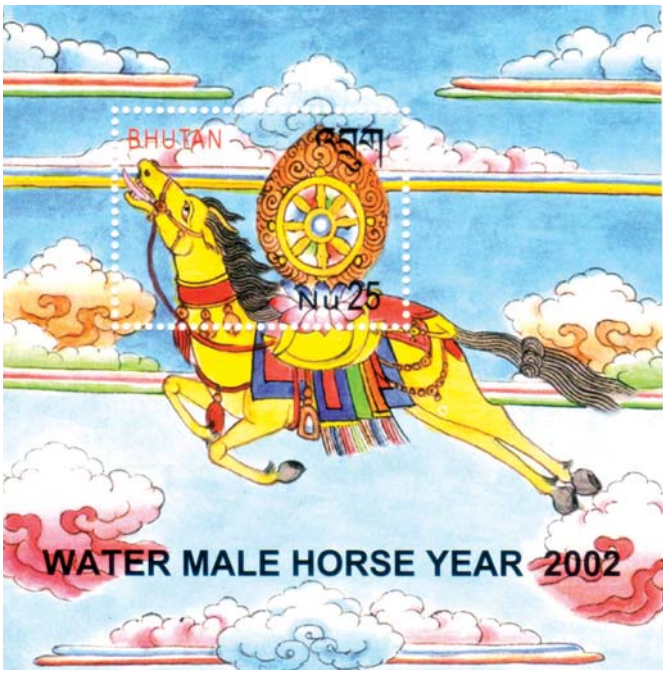

แสตมป์บนแผ่นตราไปรษณียากรที่ระลึกประเภท ๒ ดวง อยู่ส่วนกลางแผ่น

The Journal of the Royal Institute of Thailand
Vol. 37 No. 2 April-June 2012

แสตมป์บนแผ่นตราไปรษณียากรที่ระลึกประเภท ๔ ดวง อยู่ด้านข้างแผ่นและอยู่ส่วนกลางแผ่น

096
ประเทศไทย
THAILAND
35 บาท

055
ประเทศไทย THAILAND
18 บาท

ผลงานออกแบบ - ลายไทยประยุกต์ ประเภท ๒ ดวง อยู่ด้านข้างแผ่น

Abstract **Postage stamps and souvenir sheets**

Manote Kongkanandana
Associate Fellow of the Academy of Arts,
The Royal Institute, Thailand

The first postage stamp made in England on 6 May 1825 was the work of Mr. Roland Hill. The black stamp depicting the profile of Her Majesty Queen Victoria of England was called “Penny Black”.

In Thailand (or Siam as the country was called at that time), His Royal Highness Prince Bhanubhandhuwongsworadej (1851-1928) initiated the making of the first stamp designed by Mr. William Ridgway. Souvenir sheets are attractive and suitable especially for collection, but they can also be used as postage stamps and cost the same as ordinary stamps.

Keywords: Postage stamps, souvenir sheets